

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВНИЙ ПІДХІД

Постанова проблеми. Принципово новим явищем загальноосвітньої практики на сьогодні стає професійно-педагогічна культура вчителя. Дослідники проблеми педагогічної освіти (А. Глоточкін, Ф. Гоноболін, Ю. Забродін, Є. Ісаєв, І. Кічук, С. Кондратьєва, З. Курлянд, А. Ліпенко, В. Ляудіс, А. Маркова, А. Орлов, В. Слободчиков, Б. Сосновський та ін.) встановили, що засадою професійної компетентності вчителя є психологія його праці, оскільки змістом діяльності педагога є сприяння психічному розвитку дитини, а головним її «інструментом» виступає психологічна взаємодія з учнем.

Та, незважаючи на це, донині поняття «професійно-педагогічна культура» вчителя в педагогічній науці залишається недостатньо розробленим.

Мета дослідження. Професійно-педагогічна культура вчителя як спосіб посередництва між особистістю дитини та культурним досвідом людства є результатом особистісного, індивідуального, професійного самовизначення майбутнього педагога в освітньому просторі ВНЗ у процесі вільної, самостійної і відповідальної соціальної діяльності, центром якої виступає інша людина. Сучасний розвиток суспільства веде до змін парадигм педагогічної діяльності. Пріоритетними для вчителя є цінності самоорганізації, саморозвитку, ідеї вибору змісту, форм і методів педагогічної діяльності і ін.

Концепція дослідження:

– культурологічний концепт, який передбачає самореалізацію студента у процесі навчання і виховання в загальному контексті становлення особистості; професійно-педагогічна культура – це особистісне утворення, що поєднує в собі педагогічні цінності, якості особистості майбутнього вчителя початкової школи та знання, вміння, навички, які формуються, реалізуються і вдосконалюються у професійній діяльності;

– практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців початкової ланки освіти допомагає виявити та сформувані власні педагогічні можливості. Сформована професійно-педагогічна культура є результатом самовдосконалення студентом своєї індивідуальності;

– компетентнісний концепт є джерелом педагогічного зростання та орієнтує майбутнього вчителя на саморозвиток і самовдосконалення, професійно-педагогічна культура є системою і водночас елементом цілісного педагогічного процесу;

– інтегрований концепт використовується з метою формування у студентів системних і цілісних знань, орієнтації в сучасній початковій освіті;

– технологічний концепт дозволяє забезпечити більш високу ефективність майбутньої професійної діяльності в умовах спеціально організованого, цілеспрямованого, динамічного процесу, що передбачає комплекс засобів і

умов формування професійно-педагогічної культури.

Отримані результати. Професійно-педагогічна культура учителя виступає як рівень його особистісно-професійного розвитку, специфічний спосіб діяльності і поведінки, який дозволяє розвиватися і самоудосконалюватися, звільнятися від непродуктивного особистісного досвіду, стереотипів у діяльності і спілкуванні. Професійно-педагогічна культура дозволяє професійно вирішувати проблемні ситуації, прогнозувати результати педагогічного впливу, забезпечує рефлексивне розуміння, готовність і здатність надавати дитині психологічну підтримку, допомагати їй у вирішенні психологічних проблем, актуалізувати резерви особистісного зростання, уможлиблює подолання конфліктних ситуацій, що виникають у процесі професійної діяльності.

Зміст професійно-педагогічної культури характеризується розвинутою здатністю до розв'язання професійних задач, розвиненим мисленням і свідомістю. Ми розглядаємо професійно-педагогічну культуру майбутнього вчителя початкової школи як складне особистісне утворення, яке включає в себе структурні компоненти (які розглядаються далі), якості особистості та здатність до самовдосконалення; оволодіння культурною спадщиною; формування власної культури. На нашу думку, зміст професійно-педагогічної культури повинен включати соціально значущі мотиви педагогічної діяльності: педагогічні здібності; повноту, глибину педагогічних та психологічних знань та умінь; соціальну активність майбутнього вчителя початкової школи.

На професійно-педагогічному рівні педагогічна культура розглядається як сфера професійної діяльності, яка включає суспільні вимоги до неї, закономірності культурної ідентифікації педагога, доцільні освітні системи, педагогічні технології і практику.

У індивідуально-особистісному плані педагогічна культура постає як вияв сутнісних властивостей особистості, професійної діяльності та спілкування вчителя, професійної поведінки і творчості педагога.

Досліджуючи проблему професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи, ми створили модель системи формування цього феномена. Модель визначає вихідний стан деякої системи; образ її бажаного стану; склад і структуру дій щодо переходу від сучасного стану до майбутнього. При цьому під моделлю розуміють матеріально-реалізовану або уявну систему, яка, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його таким чином, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт.

Мета побудови моделі обумовлена тим, що треба чіткіше визначити сутність завдань, які б показували готовність вчителів початкових класів до роботи у школі, розробити механізм формування професійно-педагогічної культури, накреслити технологію розвитку професійних здібностей майбутніх вчителів початкових класів, які впливають на становлення професійно-педагогічної культури в подальшій роботі.

Доведено ефективність розробленої моделі формування професійно-педагогічної культури студентів в умовах педагогічної практики, в якій представлена взаємодія всіх суб'єктів процесу її формування на основі

наступності цілей, методів, організаційних форм, сфер бажання і критеріїв. Встановлено, що цілеспрямоване педагогічне керівництво процесом формування професійно-педагогічної культури в період педагогічної практики студентів здійснює взаємозв'язок між мотиваційно-орієнтувальною, операційно-змістовою та контрольо-закріплювальною діяльністю студентів. Підтверджено, що реалізація диференційованого підходу при організації педагогічної практики сприяє формуванню професійно-педагогічної культури студентів та їхньому професійному самовизначенню.

Під практико-орієнтованим підходом у професійному навчанні ми розуміємо орієнтацію змісту і методів педагогічного процесу на формування в майбутніх педагогів практичних навичок роботи вчителів у початковій школі.

Використання практико-орієнтованого підходу в практиці навчання у педвузі означає, що під час навчального процесу зміст і методи курсу спрямовані на формування у студентів практичних навичок роботи з учнями, які дозволять йому реалізувати педагогічну діяльність на рівні гарантованої межі ефективності навчання.

Критеріями ефективності формування професійно-педагогічної культури студентів є оволодіння знаннями та вміннями, регламентованими вимогами вузівської підготовки:

- системою фундаментальних знань;
- професійною термінологією;
- досвідом видатних педагогів минулого і вмінням визначати межі застосування цього досвіду в сучасній професійній педагогічній практиці;
- знаннями важливих сучасних теорій і вмінням використовувати їх для аналізу та проектування процесів у власній практиці;
- вмінням орієнтуватися в основних джерелах інформації;
- умінням теоретично обґрунтовувати власні професійні дії;
- вмінням аналізувати і оцінювати, а також коригувати власну професійну діяльність.

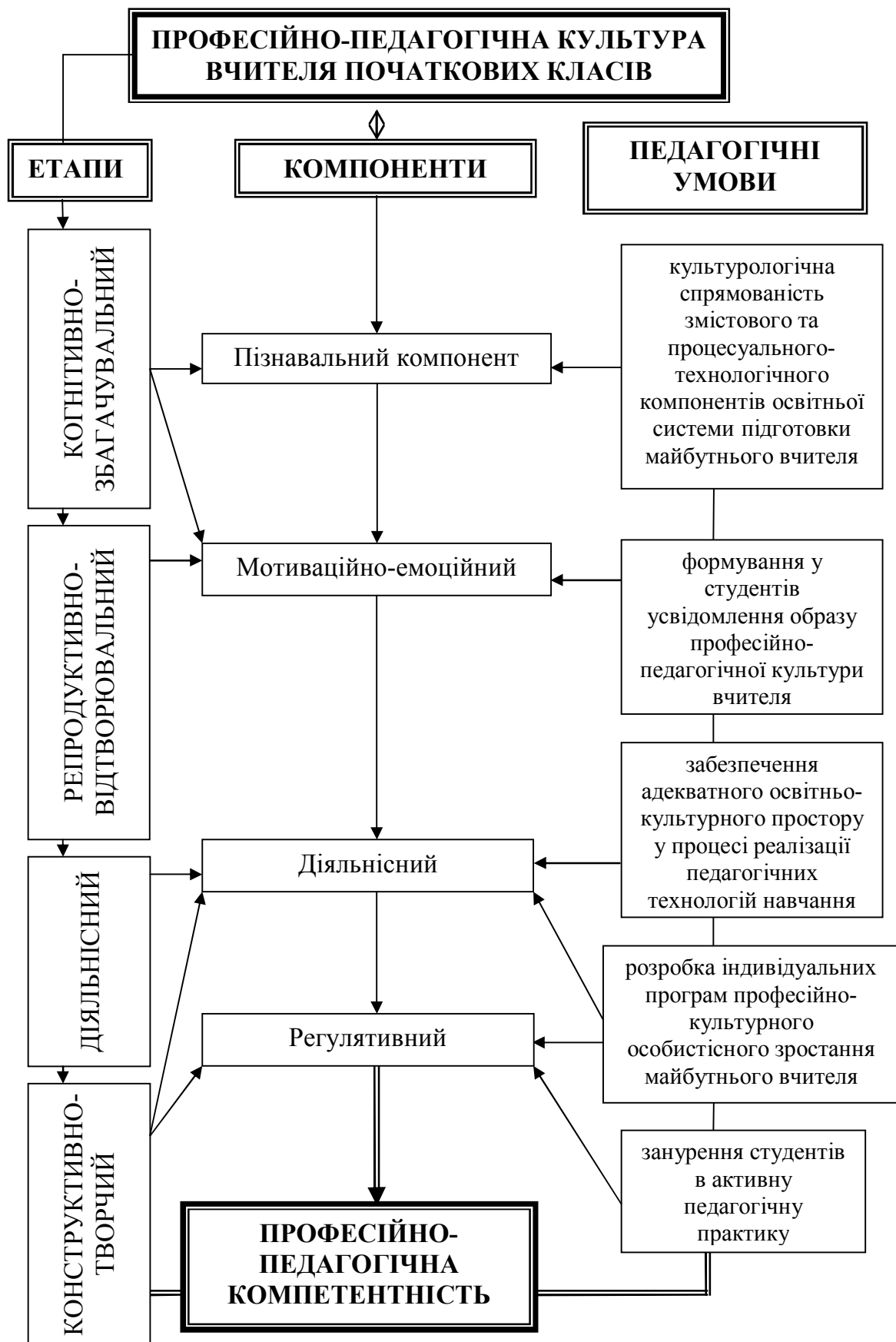

Рис. 1. Модель професійно-педагогічної культури вчителя початкової школи

На основі зазначених показників встановлено рівні сформованості професійно-педагогічної культури: високий, середній, низький.

Професійна компетентність педагога є чинником підвищення якості освіти й включає професійно-змістовний, технологічний і професійно-особистісний компоненти. Професійно-змістовний компонент передбачає наявність у педагога знань з предмета, який він викладає, із суміжних дисциплін, з дисциплін, що виражають квінтесенцію спеціальності, теоретичних знань з основ наук, котрі вивчають особистість людини тощо. Технологічний компонент включає професійні знання, апробовані в дії, тобто уміння. Забезпечують цей компонент інформаційно-інноваційні технології, які ґрунтуються на комплексному діагностико-дослідницькому осмисленні педагогічної ситуації і перспективному її прогнозуванні.

Професійно-педагогічна культура – це складний динамічний процес поступового формування професійних знань, умінь і професійно значущих якостей особистості. Складовою особистісних якостей майбутнього вчителя початкових класів можуть бути творчі здібності.

Дослідна робота проводилась на базі Південноукраїнського педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського (кількість студентів – 456) та на базі Криворізького державного педагогічного університету (кількість студентів 1 курсу факультету початкових класів – 81; 2 курсу – 138; 3 курсу – 78; 4 курсу – 71; 5 курсу – 45). Усього було охоплено 413 студентів Криворізького державного педагогічного університету.

Порівнюючи результати констатувального і формувального експериментів, ми визначили, що запропоновані нами форми і методи навчання з формування професійно-педагогічної культури, програма завдань, яка базувалась на розробленій нами моделі, створюють необхідні умови для формування цього складного особистісного утворення.

У результаті контрольного тестування студентами першого, другого і третього курсів вищих навчальних закладів (Південноукраїнського та Криворізького державних педагогічних університетів), що брали участь у формуючому експерименті, було запропоновано відповісти на питання: чи подобається їм займатись педагогічною діяльністю, чи змінилися у них ціннісні орієнтації до формування професійно-педагогічної культури в позитивний бік. Отримані результати відображені у табл. 1.

Таблиця 1.

Характер ставлення майбутніх учителів початкових класів до формування професійно-педагогічної культури (%)

Погляди студентів щодо професійно-педагогічної культури	Зріз констатувального експерименту			Зріз формувального експерименту			Загальний середній показник	
	1 к	2 к	3 к	1 к	2 к	3 к	Конст.	Форм.
Позитивне ставлення й активне бажання								
ПівдУкрПУ	14,3	20,6	24,5	40,2	46,2	56,6	19,7	45,4
КривДПУ	13,1	19,8	24,3	39,8	40,1	45,2	19,1	41,7

Необов'язкове і слабо виражене бажання								
ПівдУкрПУ	22,1	20,6	29,5	36,8	39,4	37,5	23,8	40,3
КривДПУ	23,2	20,1	27,8	35,1	35,4	34,5	23,7	35,0
Відсутність цікавості і бажання								
ПівдУкрПУ	63,1	59	46,4	23	14,2	6,1	56,5	14,5
КривДПУ	63,7	60,1	47,9	25,1	24,5	20,3	57,2	23,3

З таблиці видно, що намітилась позитивна тенденція підвищення мотиваційного компонента професійно-педагогічної культури студентів. Якщо на початок експерименту тільки 14,3 % студентів 1 курсу, 20,6 % студентів 2 курсу та 24,5 % студентів курсу визначили значущість професійно-педагогічної культури як складової професіоналізму майбутнього вчителя початкової школи, то на завершення дослідно-експериментальної роботи мотиваційний рівень студентів значно зріс та становив для 1 курсу 40,2 %, для 2 курсу 46,2 %, для 3 курсу 56,6 %.

Дані таблиці вказують на значне підвищення кількості таких студентів (45,4 %). Відповідно зменшилася кількість студентів, у яких простежується відсутність цікавості до професійно-педагогічної культури вчителя; під час констатувального зрізу їх було 56,5 %, після проведення експерименту залишилось 14,5 %.

Значно зросла кількість студентів, які змінили свої погляди щодо професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи, цих студентів під час констатувального експерименту було 23,8 %, після проведення формувального експерименту стало 40,3 %. Таких студентів необхідно продовжувати систематично залучати до активної педагогічної практики, активізувати їх на заняттях з педагогічних дисциплін.

Відбулось зниження кількості студентів, у яких була відсутня зацікавленість і бажання займатись на спецкурсі, спрямованому на формування професійно-педагогічної культури студентів, з 56,5 % під час констатувального експерименту до 14,5 % у формувальному експерименті.

Це свідчить про те, що введення в програму спецкурсу, новітніх і нетрадиційних форм та методів з формування професійно-педагогічної культури студентської молоді сформувало в неї певний рівень цього складного інтегрованого утворення.

Після проведеної нами педагогічної практики з формування професійно-педагогічної культури зі студентами, ми отримали позитивні відгуки на зроблену експериментальну роботу.

Після проведення нами експериментальної роботи зі студентами у період педагогічної практики погляди студентів вищих навчальних закладів змінилися. Більша кількість молоді стала підтримувати такі визначення: «...культура спілкування – важлива складова професіоналізму вчителя...», «...мої зусилля будуть направлені на вдосконалення професійно-педагогічної культури...» та ін. За результатами анкетування 88,7 % опитаних студентів дали позитивну відповідь і підтвердили необхідність впровадження спецкурсу та спеціальної програми з педагогічної практики, спрямованої на підвищення рівня

професійно-педагогічної культури і висловили думку про необхідність її упровадження. 68 % студентів зазначили, що аналіз проблемних ситуацій і тренінгів допомагає у вирішенні інших життєвих ситуацій, розвитку гнучкого мислення. Серед відповідей на анкеті були такі: «проблемні ситуації допомагають отримати такі навички, які сприяють становленню сильної особистості», «під час підготовки до рольових ігор ми перетворилися з інертної маси в активний колектив», «запропонована програма допомогла зрозуміти, що належить до головних цінностей людини», «тренінги і семінари-практикуми допомогли сформувати активну позицію» та ін.

Із спостережень, бесід зі студентами нами було виявлено, що майбутні фахівці (експериментальні групи) вважають необхідними регулярні заняття з формування професійно-педагогічної культури. Такі заняття підвищують рухову активність людини, сприяють розвитку педагогічного мислення та ін.

З метою виявлення обсягу отриманих знань і практичних навичок – професійно-педагогічної культури була розроблена методика, згідно з якою, студентам на початку експерименту пропонувалось: визначити шляхи вирішення проблемних ситуацій, самостійно створити програми для досягнення кінцевого результату. За необхідністю урізноманітнити заходи, що проводяться на педагогічній практиці 2, 3, 4, 5 курсів, підібрати вправи, ситуації та ін. Результати наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Визначення знань, умінь і навичок студентської молоді з професійно-педагогічної культури (результати констатувального та формувального експериментів)

Вид занять	Кількість опитаних (%)											
	I курс				II курс				III курс			
	А		А ¹		Б		Б ¹		В		В ¹	
	К	Ф	К	Ф	К	Ф	К	Ф	К	Ф	К	Ф
Практичні вміння і навички	18	26	82	74	34	41	66	59	38	54	62	46
Ситуації і вправи	15	32	85	68	21	38	79	62	29	41	71	59
Ігри й ділові ігри	26	35	74	65	31	44	69	56	36	53	64	47
Загальний середній показник (%)	19,6	31	80,3	69	28,6	41	71,3	59	34,3	49,4	65,6	50,6

А, Б, В – не відчують труднощів при виконанні завдань

А¹, Б¹, В¹ – виникають труднощі під час виконання завдання

Порівнюючи отримані результати, можна стверджувати, що кількість студентів першого, другого й третього курсів, у яких виникали труднощі у різних видах завдань, після проведення експерименту зменшилася.

1 курс – за видами занять з 82 %, 85 %, 74 % до 74 %, 68 %, 65 % (загальний середній показник з 80,3 % до 69 %);

2 курс – з 66 %, 79 %, 69 % до 59 %, 63 %, 56 % (загальний середній

показник з 71,3 % до 59 %);

3 курс – з 62 %, 71 %, 64 % до 46 %, 59 %, 47 % (загальний середній показник 65,6 % до 50,6 %).

За результатами, отриманими під час контрольного зрізу формувального експерименту, видно, що робота, проведена зі студентами з формування професійно-педагогічної культури при вивченні спецкурсу, дала позитивні результати.

На думку студентів, які не брали участі в експериментальній програмі, студенти експериментальних груп значно покращили свої особистісні якості: сміливість, компетентність, впевненість у своїх педагогічних здібностях, тактовність, самостійність та ін. Все це свідчить про формування певного рівня професійно-педагогічної культури у студентів експериментальних груп. Результати дослідження довели, що формування професійно-педагогічної культури студентів у період проходження педагогічної практики – це керований процес. У ході дослідження ми виявили педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури студентів під час проходження педагогічної практики:

- зміст діяльності студентів у період педагогічної практики;
- педагогічне керівництво процесом формування професійно-педагогічної культури студентів у період проходження педагогічної практики;
- дослідження динаміки формування професійно-педагогічної культури студентів у період навчання у вузі.

Процес формування професійно-педагогічної культури студентів розуміємо як діяльність, спрямовану на зміни в мотивах, знаннях, уміннях, властивостях і здібностях, активне якісне перетворення майбутнім учителем початкової школи свого внутрішнього світу, що приводить до зміни способів життєдіяльності, постійного аналізу, самоаналізу, самовдосконалення, розвитку ціннісного ставлення до педагогічної діяльності.

Технологія формування професійно-педагогічної культури передбачала використання ігрових, ситуативних і групових технологій, моніторингу та моделювання, спрямованих на позитивні зміни мотивації навчальної діяльності студентів, якості знань, умінь дидактичної діяльності, сформованості здібностей, що забезпечують інноваційні творчі процеси організації навчання, професійно-педагогічну компетентність учителя початкової ланки; розвиток його рефлексивних здібностей (постійний аналіз і самоаналіз власної діяльності).

Таким чином, нами була виявлена безпосередня залежність між ступенем опанування теоретичними та практичними знаннями з методики формування професійно-педагогічної культури та формуванням певного рівня цієї культури. Наше дослідження довело, що включення в процес навчання спецкурсів, системи спеціальних завдань у період проходження педагогічної практики сприяло формуванню у молоді професійно-педагогічної культури. Враховуючи вищесказане, ми цілком обґрунтовано можемо стверджувати про ефективність розробленої та апробованої на практиці дослідно-експериментальної програми

з формування професійно-педагогічної культури студентів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряк В.К. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект. – К.: Деміург, 2005. – 232 с.
2. Митина Л.М. Психологія труда и профессионального развития учителя: Учеб. пособие. – М.: Академия, 2004. – 320 с.
3. Ничкало Н.Г. Педагог професійної школи: Зб. наук. праць. Вип. 1 / Ред. кол.: Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюн, О.І. Щербак / Упор. Н.Г. Ничкало, О.І. Щербак. – К.: Наук. світ, 2001. – 346 с.
4. Пидкасистый П.И., Портнов М.А. Искусство преподавания. – М., 1998. – 184 с.
5. Пехота Е.Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя: Дис. ... д-ра пед. наук. – К., 1997. – 430 с.